

УДК 347.962

О. О. Косиця
В. В. Волік

ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІ ЯК КРИТЕРІЙ ОЦІНЮВАННЯ РОБОТИ СУДІВ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено аналізу практики європейських судових систем щодо застосування до судді такого критерію як доброчесність. Окремо розкрито та опрацьовано теоретичні здобутків науковців щодо змістовного наповнення таких морально-етичних категорій, які увійшли в правовий обіг та національне правове поле як добросовісність та доброчесність. Вибір та актуальність теми обумовлюється критикою та незадовільним станом справ в контексті численних реформ у сфері правосуддя в нашій державі та амбітних цілей досягнення європейської правової та судової культури.

Встановлено, що умовою незалежності суду та здійснення правосуддя з дотриманням принципу верховенства права є доброчесність судді. В той же час визначено, що доброчесність є законодавчо встановленим критерієм кваліфікаційного оцінювання судді Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з метою визначення здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді.

Проаналізовано Рекомендації щодо оцінювання суддів, розроблені Європейською мережею судових рад у 2019 році та наведено основні положення, які стосуються систем оцінки суддів та відповідно судів в європейських судових системах. В ході дослідження порівняльного аналізу відбору, оцінювання та просування суддів: поточні критерії та методологія, що використовуються в ЄС та за його межами, встановлено, що компетентність доброчесності (здатність протистояти неправомірному впливу, дотримання професійної етики тощо) є типовим критерієм, закріпленим в законодавстві зарубіжних держав. Виявлено, що в країнах, які нещодавно пройшли або проходять судову реформу, існує тенденція встановлювати дуже високі та дуже детальні вимоги (критерії) для відбору, оцінювання та просування по службі суддів, але менша увага приділяється методології перевірки цих вимог, що спонукає зосередити увагу в майбутніх дослідженнях на конкретних методологіях та інструментах, які дозволяють зрозуміти, як приймаються рішення про те, чи відповідає особа цим вимогам, наприклад доброчесності.

На підставі аналізу наукових підходів щодо застосування таких морально-етичних категорій як добросовісність та доброчесність в праві зроблено висновок, що вони повною мірою відображають завдання суду при здійсненні правосуддя та є як окремою вимогою (компетентністю), так і дороговказом для судді під час виконання своїх обов'язків.

Ключові слова: незалежність суду, оцінювання роботи суду, критерії оцінювання, реформування системи правосуддя, доброчесність, добросовісність.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-25-94-100

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах наближення законодавства України до права ЄС актуальним постає питання удосконалення методології оцінювання органів публічної влади взагалі та системи правосуддя зокрема. Це обумовлено критикою та незадовільним станом справ в контексті численних реформ у сфері

правосуддя в нашій державі та амбітних цілей досягнення європейської правової та судової культури. В той же час системна оцінка судових систем включає в себе оцінку професійної діяльності суддів, яка здійснюється на підставі різних критеріїв.

Суддівська доброчесність є найпершою передумовою ефективності, дієвості та неупередженості національних судових систем. Вона тісно пов'язана з поняттям незалежності суду, яка забезпечує доброчесність, а та, у свою чергу, посилює незалежність. Суддівська доброчесність набуває сьогодні все більшої ваги в контексті численних нападів на судову систему (Кавакін (упоряд.), 2020, с. 868). Враховуючи, що однією з глобальних проблем сучасного світу є корупція, а тому боротьбі з нею в будь-якій країні має приділятися значна увага та розроблятися ефективні заходи протидії цьому негативному явищу (Reznik at al., 2019) саме критерій доброчесності публічного службовця, в тому числі судді, викликає найбільший інтерес та занепокоєність в умовах реформування судової влади в Україні з урахуванням кращих європейських практик.

Метою наукової статті є аналіз практики європейських судових систем щодо застосування до судді такого критерію як доброчесність та опрацювання теоретичних здобутків науковців щодо змістовного наповнення означеної категорії.

Європейською мережею судових рад у 2019 році в Римі було проведено семінар, мета якого полягала в сприянні доступу до справедливих і неупереджених судів, за результатом якого розроблено Рекомендації щодо оцінювання суддів (Recommendation of the ENCJ..., 2019). Цією європейською інституцією розроблено мінімальні судові стандарти та відповідні показники в окремих сферах як інструмент для самооцінки судових систем. Незалежно від специфіки кожної системи оцінювання професійної діяльності суддів, основними цілями системи оцінювання професійної діяльності є: забезпечити професійну якість суддів з метою покращення послуг, які судові системи надають громадянськості; розвиток навичок суддів, включаючи безперервне навчання, якщо це видається необхідним з огляду на результати оцінювання; покращити мотивацію та задоволеність суддів у розвитку своєї професійної діяльності.

Загалом в Європі існує дві системи оцінювання суддів, поділ яких впливає зі старих і встановлених правових систем у порівнянні з нещодавно створеними в Європі. Перша група систем є дуже формальною, закріпленою юридично та має наслідки для суддів, які оцінюються. У деяких випадках результати оцінювання оприлюднюються або вони є у відкритому доступі для суддів. Інша група систем оцінки суддів передбачає менше можливостей для звільнення суддів, які показують низький результат. У більшості країн звіти про оцінку можуть мати офіційний або неформальний характер та використовуються для прийняття будь-якого рішення щодо просування по службі.

У небагатьох країнах участь фахівців юридичних спеціальностей (не суддів) у процесі оцінки сприймається як позитивна. Люди, які не є суддями, наприклад науковці, можуть бути вільнішими у висловленні своєї думки, оскільки вони не відчують тиску з боку колег і мають тенденцію бути суворішими. Зустрічі, в яких беруть участь судді та адвокати, є хорошим інструментом для роздумів. Цікавою передовою практикою також є зустріч групи певних зацікавлених сторін (тобто жертв певних злочинів) із суддями, які розглядають ці справи, щоб поділитися тим, що вони пережили під час судового розгляду, і як це можна покращити. У більшості країн орган оцінки складається із суддів, обраних своїми колегами. В іншому випадку, гарантії для виключення неналежного впливу повинні діяти, наприклад, на другому рівні процесу оцінювання. Що стосується критеріїв, процесу і наслідків оцінювання, то більшість систем використовують як якісні, так і кількісні критерії для оцінки роботи судді, дотримуючись певного балансу. Критерії якості мають переважати, водночас поважаючи незалежність судової влади. У деяких системах кількість виконаної роботи розглядається як якісний аспект. В той же час,

необхідно також враховувати критерії чесності суддів (Recommendation of the ENCJ..., 2019).

Щодо критерію чесності, то ймовірно йде мова про доброчесність, яка є одним з критеріїв кваліфікаційного оцінювання судді за національним законодавством. Так, згідно зі статтею 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кваліфікаційне оцінювання проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з метою визначення здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді за визначеними законом критеріями, а саме: 1) компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); 2) професійна етика; 3) доброчесність (Закон України № 1402-VIII, 2016).

Порівняльні дослідження показують, що країни, які прагнуть до прозорості, сформувавши різноманітні критерії для суддів, які використовуються іноді лише в процедурах відбору, іноді в процесі відбору, оцінювання або у просуванні по службі, якими є:

- професійна компетентність (здатність писати мотивовані рішення, здатність належним чином вести судовий процес тощо);
- особиста компетентність (здатність вирішувати, працювати в умовах стресу, відкритість до нових технологій тощо);
- соціальні та комунікаційні компетенції (здатність до посередництва, повага до сторін, здатність вести, здатність пояснювати себе тощо);
- компетентність доброчесності (здатність протистояти неправомірному впливу, дотримання професійної етики тощо);
- інші факультативні набори компетенцій (наприклад, соціальна активність судді, спритність навчання) (Comparative analysis on selection..., 2021, с. 5).

Розглянемо теоретичні засади категорії доброчесність з метою розуміння, що законодавець вкладає у дане поняття, враховуючи, що більшість європейських судових систем використовують як якісні, так і кількісні критерії для оцінки роботи судді та в цілому системи правосуддя, та додатково звертають увагу на чесність судді.

За тлумаченням словника староукраїнської мови XIV-XV ст. «доброчесність» є рівнозначним з лексемами «цнота» та «чеснота» (Гумецька та Керницький (ред.), 1978, с. 125). Інший словник української мови подає поняття «доброчесність», як властивість за значенням «доброчесний». Висока моральна чистота, чесність (Білодід, 1970–1980, с. 326). Виходячи з визначень, наданих у словнику основою доброчесності є чесність та моральність. Складність полягає в об'єктивній юридичній оцінці по суті філософських категорій.

Дослідниця О. О. Томкіна (2014, с. 70) в ході характеристики принципів публічної влади дійшла висновку, що категорія «доброчесність» належить до фундаментальних категорій науки етики, відображає суб'єктивну форму моралі та означає результат виявлення у поведінці особистості певних стійких позитивних моральних якостей. В той же час, на її переконання у найзагальнішому вигляді доброчесність публічної влади має означати високоморальну характеристику представників цієї влади, діяльність яких спрямована на досягнення добра (блага) як для кожної окремої людини, так і суспільства в цілому.

Інший фахівець у галузі права С.В. Ківалов (2012, с. 11) наголошує, що буквально значення новітнього принципу доброчесності в інституті державної служби трактується як «моральна якість» і «чеснота», проте визначає його «як спрямованість дій державного службовця виключно на захист публічного інтересу та його відмову від приватних інтересів під час здійснення своїх службових повноважень». Автор суттєво розширює його змістовне навантаження шляхом розкриття категорії доброчесність через

патріотизм, шанобливість, сумлінність, працьовитість, дисциплінованість, гідність, вдячність, милосердя, щирість, відповідальність.

Поняття доброчесності є усталеним поняттям у національному правовому полі та вживається як один із принципів діяльності органів публічної адміністрації, включаючи систему правосуддя та безпосередньо суддів.

В той же час дотичною до досліджуваної морально-етичної категорії є добросовісність. За критерієм змістовного наповнення принцип добросовісності як і принцип доброчесності відноситься до морально-етичних принципів (Криворучко, 2016, с. 71).

О. О. Бакалінська (2013, с. 83) розуміє принцип добросовісності як моральну відповідальність особи за свої дії та форму реалізації морального обов'язку особистості перед іншими, державою та суспільством. Дослідник С. В. Прийма (2013, с. 19) характеризує добросовісність як загальнолюдську чесноту, котра сприяє підвищенню і покращенню соціальної комунікації та дозволяє суб'єктам повністю довіряти один одному через взаємні очікування діяти чесно і надійно. Цікавим видається надане ним визначення, що добросовісним є діяння, вчинене за доброю совістю, тобто таке, що здійснюється з повною концентрацією фізичних та інтелектуальних сил і не залишає після себе негативних, «тяжких» вражень (Прийма, 2013, с. 22).

В контексті застосування до судді як критерія оцінювання такої категорії як добросовісність доречно і влучно застосовувати формулювання, надане професором А. С. Довгерт (2007). На його переконання особа є добросовісною, коли вона діє без умислу завдання шкоди іншій особі, а також не допускає легковажності (самовпевненості) та недбалості по відношенню до можливого завдання шкоди. Сутність принципу добросовісності ґрунтується на моральних стандартах; вірності зобов'язанням, повагу прав інших суб'єктів, обов'язок порівняння власних та чужих інтересів, унеможливлення заподіяння шкоди третім особам; впевненості у тому, що моральні засади поведінки беруться до уваги, що кожний враховує їх у своїй поведінці; єдності позитивних помислів і прагнень особи з її поведінкою (Погребняк, 2007, с. 14-15); справедливості, чесній поведінці, розумним стандартом чесного ведення справ, порядністю, розумністю, порядною поведінкою, загальним етичним сенсом, духом солідарності, суспільними стандартами справедливості, а також з фактичною чесністю; методі, який дозволяє забезпечити гармонію, баланси приватних та суспільних інтересів (Павленко, 2009, с. 63-65); обов'язку за певних обставин проявляти турботу й обачність щодо прав та інтересів інших учасників правовідносин, та сумлінно виконувати узяті на себе зобов'язання (Тобота, 2011, с. 97).

Загальний висновок щодо законодавчої бази щодо відбору, оцінювання та просування по службі суддів полягає в тому, що в країнах, які нещодавно пройшли або проходять судову реформу, існує тенденція встановлювати дуже високі та дуже детальні вимоги (критерії) для відбору, оцінювання та просування по службі суддів, але менша увага приділяється методології перевірки цих вимог, що може викликати сумніви щодо об'єктивності процедур. Тому фокус майбутніх досліджень має бути зосереджений на конкретних методологіях та інструментах, які дозволяють зрозуміти, як приймаються рішення про те, чи відповідає особа цим детальним вимогам (наприклад, як вимірюється «чесність» і як переконатися, що ці процедури є прозорими і недискримінаційними за своєю природою) (Comparative analysis on selection..., 2021).

Висновки. Аналіз наукових підходів щодо застосування таких морально-етичних категорій як добросовісність та доброчесність в праві дає підстави стверджувати, що вони повною мірою відображають завдання суду при здійсненні правосуддя та є як окремою вимогою (компетентністю) так і дороговказом для судді під час виконання своїх обов'язків. Узагальнена практика зарубіжних країн свідчить, що доброчесність є

одним із критеріїв оцінювання при відборі судді на посаду або просуванні по службі. В той же час фахівці з питань судових реформ звертають увагу, що розробка об'єктивної та зрозумілої методології оцінки суддів є не менш важливою, ніж висування високих та детальних вимог (критеріїв) до представників правосуддя.

Бібліографічний список

- Бакалінська, О. О., 2013. Теоретичні засади застосування категорії добросовісності в конкурентному праві України. *Право і суспільство*, 6, с. 81–85.
- Довгерт, А. С., 2007. Дія принципу верховенства права у сфері приватного права. *Університетські наукові записки*, 2 (22), с. 83–89.
- Закон України Про судоустрій і статус суддів № 1402-VIII, 2016. *Відомості Верховної Ради України*, 31, стор. 7, Ст. 545. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>> (дата звернення 09.05.2023).
- Ківалов, С. В., 2012. Принципи державної служби в новому Законі «Про державну службу». *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць*, 68, с. 7–16. Одеса : Юрид. л-ра.
- Криворучко, І. В., 2016. Класифікація принципів адміністративної процедури та її застосування наукою державного управління. *Наук. вісн. Акад. муніцип. упр. : зб. наук. пр. Серія “Управління”*; О. І. Дацій (ред.), 1, с. 64–74. К. : АМУ.
- Павленко, Д. Г., 2009. *Принцип добросовісності в договірних зобов'язаннях*. Кандидат юридичних наук. Дисертація. АПН України. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. Київ.
- Погребняк, С., 2007. Втілення принципу добросовісності в праві. *Вісник Академії правових наук України*, 2 (49), с. 13–24.
- Прийма, С. В., 2013. Принцип добросовісності тлумачення права. *Юрист України*, 1 (22), с. 17–24.
- Гумецька, Л. Л. та Керницький, І. М. (ред.), 1978. *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2-х томах*. К. : Наукова думка. Т. 2. Н–О.
- Білодід, І. К. та ін. (ред.), 1970–1980. *Словник української мови : в 11 т.* К. : Наук. думка, Т. 2.
- Тобота, Ю. А., 2011. *Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві*. Кандидат юридичних наук. Дисертація. Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків.
- Томкіна, О. О., 2014. Принцип добросовісності державної влади: постановка проблеми. *Вісник Національної академії правових наук України*, 1 (76), с. 65–74.
- Comparative analysis on selection, evaluation and promotion of judges: current criteria and methodology used in EU and beyond, 2021. Project No. 2018-1-0662. *The portrait of a judge*. Lithuania. Доступно: <<https://judgeportrait.eu/2021/07/01/comparative-analysis-on-selection-evaluation-and-promotion-of-judges-current-criteria-and-methodology-used-in-eu-and-beyond/>> (дата звернення 09.05.2023)
- Кавакін, А. О. (упоряд.), 2020. *Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів*. 3-тє вид., допов. Київ : Видавничий Дім «Ратіо Дециденді».
- Recommendation of the ENCJ workshop on the evaluation of judges, 2019. *Standards for the evaluation and irremovability of judges* (Rome, 2019, December 5–6). ENCJ. Доступно: <<https://www.encj.eu/node/256>> (дата звернення 09.05.2023)
- Reznik, O., Shendryk, V., Zapototska, O., Popovich, E. and Pochtovy, M., 2019. The features of e-declaration as an effective tool to prevent corruption. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory*, 22, 1–6.

References

- Bakalinska, O. O., 2013. Teoretychni zasady zastosuvannya katehorii dobrosovisnosti v konkurentnomu pravi Ukrainy [Theoretical principles of application of the category of good faith in the competition law of Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*, 6. p. 81–85 (in Ukrainian).
- Bilodid, I. K. ta in. (ed.), 1970–1980. *Slovnnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*: in 11 volumes. K.: Nauk. dumka, Vol. 2. (in Ukrainian).
- Comparative analysis on selection, evaluation and promotion of judges: current criteria and methodology used in EU and beyond, 2021. Project No. 2018-1-0662. *The portrait of a judge*. Lithuania. Available at: <<https://judgeportrait.eu/2021/07/01/comparative-analysis-on-selection-evaluation-and-promotion-of-judges-current-criteria-and-methodology-used-in-eu-and-beyond/>> (Accessed 09.05.2023)
- Dovhert, A. S., 2007. Diia pryntsyphu verkhovenstva prava u sferi pryvatnoho prava [The effect of the rule of law principle in the sphere of private law]. *Universytetski naukovy zapysky*, 2 (22), pp. 83–89 (in Ukrainian).
- Humetska, L. L. and Kernytskyi, I. M. (ed.), 1978. *Slovnnyk staroukrainskoi movy XIV–XV st. [Dictionary of the Old Ukrainian language of the XIV–XV centuries]*: in 2 volumes. K. : Naukova dumka. Vol. 2. N–O (in Ukrainian).
- Kavakin, A. O. (ed.), 2020. *Uporiad. Documents of the Consultative Council of European Judges = Dokumenty Konsultatyvnoi rady yevropeiskyykh suddiv*. 3-tie vyd., dopov. Kyiv : Vydavnychi Dim «Ratio Detsidendi».
- Kivalov, S. V., 2012. Pryntsyphy derzhavnoi sluzhby v novomu Zakoni «Pro derzhavnu sluzhbu» [Principles of civil service in the new Law "On Civil Service"]. *Aktualni problemy derzhavy i prava: zb. nauk. prats*, 68. p. 7–16. .Odesa : Yuryd. l-ra (in Ukrainian).
- Kryvoruchko, I. V., 2016. Klasyfikatsiia pryntsyphiv administratyvnoi protsedury ta yii zastosuvannya naukoiu derzhavnoho upravlinnia. *Nauk. visn. Akad. munitsyp. upr. : zb. nauk. pr. Seriia "Upravlinnia"* O.I. Datsiia, ed. 1, pp. 64-74. K. : AMU (in Ukrainian).
- Pavlenko, D. H., 2009. *Pryntsyph dobrosovisnosti v dohovirnykh zoboviazanniakh [The principle of good faith in contractual obligations]*. Kandydat yurydychnykh nauk. Dysertatsiia. APN Ukrainy. Naukovo-doslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpriemnytstva. Kyiv (in Ukrainian).
- Pohrebniak, S., 2007. Vtilennia pryntsyphu dobrosovisnosti v pravi [Implementation of the principle of good faith in law]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 2 (49), p. 13–24 (in Ukrainian).
- Pryima, S. V., 2013. Pryntsyph dobrosovisnosti tлумachennia prava [The principle of good faith interpretation of law]. *Yuryst Ukrainy*, 1(22), pp. 17–24 (in Ukrainian).
- Recommendation of the ENCJ workshop on the evaluation of judges, 2019. *Standards for the evaluation and irremovability of judges* (Rome, 2019, December 5–6). ENCJ. Available at: <<https://www.encj.eu/node/256>> (Accessed 09.05.2023)
- Reznik, O., Shendryk, V., Zapototska, O., Popovich, E. and Pochtovy, M., 2019. The features of e-declaration as an effective tool to prevent corruption. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory*, 22, 1–6 (in Ukrainian).
- Tobota, Yu. A., 2011. *Pryntsyph spravedlyvosti, dobrosovisnosti i rozumnosti u tsyvilnomu pravi [The principle of justice, good faith and reasonableness in civil law]*. Kandydat yurydychnykh nauk. Dysertatsiia. Natsionalnyi universytet «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Kharkiv (in Ukrainian).
- Tomkina, O. O., 2014. Pryntsyph dobrochesnosti derzhavnoi vlady: postanovka problemy [The principle of integrity of state power: statement of the problem]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 1(76), p. 65–74 (in Ukrainian).

Zakon Ukrainy Pro sudoustrii i status suddiv № 1402-VIII [Law of Ukraine On the Judiciary and the Status of Judges No. 1402-VIII], 2016. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [online], 31, stor.7, St. 545. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>> (Accessed 09.05.2023) (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 09.05.2023

Kosytsia O.
Volik V.

JUDICIAL INTEGRITY AS A CRITERION FOR EVALUATION THE WORK OF COURTS IN UKRAINE

The article analyzes the practice of European judicial systems regarding the application of such a criterion as integrity to a judge. The author also analyzes the theoretical achievements of scholars regarding the content of such moral and ethical categories which have entered the legal circulation and the national legal field as good faith and integrity. The choice and relevance of the topic is due to the criticism and unsatisfactory state of affairs in the context of numerous reforms in the field of justice in our country and the ambitious goals of achieving the European legal and judicial culture.

The author establishes that a condition for judicial independence and administration of justice in compliance with the rule of law is the integrity of a judge. At the same time, it is determined that integrity is a legally established criterion for the qualification assessment of a judge by the High Qualification Commission of Judges of Ukraine with a view to determining the ability of a judge (candidate for the position of a judge) to administer justice in a relevant court.

The article analyzes the Recommendation of the European Network of Councils for the Judiciary workshop on the evaluation of judges and provides the main provisions relating to judicial evaluation systems and, accordingly, courts in European judicial systems. In the course of the study of comparative analysis of the selection, evaluation and promotion of judges: current criteria and methodology used in the EU and beyond, the author establishes that integrity competence (ability to resist undue influence, adherence to professional ethics, etc.) is a typical criterion enshrined in the legislation of foreign countries. It is found that in countries that have recently undergone or are undergoing judicial reform, there is a tendency to establish very high and very detailed requirements (criteria) for the selection, evaluation and promotion of judges, but less attention is paid to the methodology for verifying these requirements, which prompts future research to focus on specific methodologies and tools that allow us to understand how decisions are made on whether a person meets these requirements, such as integrity.

Based on the analysis of scientific approaches to the use of such moral and ethical categories as good faith and integrity in law, the author concludes that they fully reflect the tasks of the court in the administration of justice and are both a separate requirement (competence) and a guide for a judge in the performance of his or her duties.

Key words: court independence, court performance evaluation, evaluation criteria, justice system reform, integrity, good faith.